

OSVRTI I PRIKAZI

Dr Josip Matešić: FRAZEOLOŠKI RJEČNIK HRVATSKOG ILI SRPSKOG JEZIKA, »Školska knjiga«, Zagreb, 1982.

Prvi frazeološki rječnik srpskohrvatskog jezika, najavljen prije četiri godine i na stranicama ovog časopisa (sv. 1, god. VII), ugledao je svjetlo dana. Sama činjenica da je njime naša leksikografija i leksikologija popunila prazninu koja je opominjala da u ovim disciplinama zaostajemo za većinom evropskih naroda, izazvala je, nema sumnje, kod svakog našeg poslenika u širenju jezičke kulture primjetno zadovoljstvo. Pojavio se jedan od dugo očekivanih rječnika, čiji će doprinos kulturi jezika i kulturi naroda koja tim jezikom govori biti višestruk. Frazeologiji jednog naroda ne služi samo za teoretska uopštavanja, pa ni rječnici nisu samo priručnici za potpunije usvajanje jezika i povećanje nivoa jezičke kulture nego su i riznica životnog iskustva naroda pretočenog u jezičku supstanciju. No, i pored toga saznanja, koje je pojačavalo osjećanje potrebe za ovakvim rječnikom, on se pojavio više od petnaestak godina kasnije od sličnih rječnika u slavenskom svijetu i u Evropi, a očekali bismo još na njega da nije bilo entuzijazama naših i stranih slavista — serbokroatista izvan zemlje. Autor našeg prvog frazeološkog rječnika je dr Josip Matešić sa grupom saradnika okupljenih u Slavenskom institutu univerziteta u Manhajmu. Utjeha u svemu je to da su u posao bili uključeni i Zavod za jezik u Zagrebu, te Katedra suvremenog hrvatskog književnog jezika Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kao i to što je Rječnik štampan kod nas i na našem jeziku. Neka druga djela koja govore o problematici našeg jezika nisu štampana ni na našem jeziku ni kod nas, mada su znatno ispred onih koja imamo u tim oblastima.

U predgovoru ovog rječnika istaknuto je da je osnovna namjera autora bila da dokumentirano objave »frazeeološko blago hrvatskoga ili srpskog jezika i protumače značenja pojedinih frazema«. Da bi ostvarili ovaj cilj, saradnici na rječniku su morali ne samo da prikupe frazeme, a to znači da odrede reprezentativan korpus, iščitaju ga i izvrše ekscerpciju, nego da se opredijele i za jedan od mogućih teoretskih pristupa ovoj problematici. Ni jedno ni drugo nije jednostavan, još manje tehnički posao. Od obima i raznovrsnosti korpusa u direktnoj je ovisnosti obim i bogatstvo frazeoloških jedinica, a od pristupa — karak-

ter frazeološkog rječnika. Veći obim, po pravilu, obećava bogatiju građu, ali zahtijeva i veće napore, više vremena, dok teoretski pristup problematici određuje dubinu naučnog sagledavanja i otvara mogućnosti za slaganje ili osporavanje prihvaćenog koncepta.

Korpus iz kojeg je vršena ekscerpcija obuhvatio je jednojezičke i dvojezičke rječnike, izbor iz beletristike posljednjih dvadesetak godina, izbor iz novina i časopisa, te iz prevedenih književnih djela — sve u svemu — korpus je činilo preko petsto jedinica. Mada je obimom korpus velik, a i sadržajem raznorodan, nije se moglo očekivati da će se u njemu naći svi frazeologizmi srpskohrvatskog jezika. Toga su bili svjesni i autor i saradnici te su u građu za rječnik uključili i informacije »nativ speakera«. Pribjegavanje ovakvom rješenju otvaralo je mogućnost da frazeološko bogatstvo srpskohrvatskog jezika bude kompletnije predstavljeno, zaokruženo kao cjelina, ali isto tako i da se svi navedeni frazemi ne prihvate, odnosno dožive na jedinstven način. Frazemi koje je ovjerila Redakcija nemaju onu snagu standardnojezičnosti koju imaju frazemi potvrđeni u pisanim izvorima. Pominjemo ovo ne da bi istakli neslaganje, još manje neprihvatljivost ovakvog pristupa izvorima frazeologizama, nego da iznesemo pitanje koje se u vezi sa korpusom nameće: zašto u korpus nije uključena i bogata dijalektološka literatura, odnosno frazeološka građa u njoj prikupljena također od »nativ speakera«. Čini nam se da je njoj bilo mjesta u ovakvom rječniku, koji »nije normativan, već popisni«, tim prije što je dio tamo zapisane građe šinoliko rasprostranjen te bi samo obogatilo sadržaj Rječnika. Ilustracije radi, navodim samo jedan od frazema, koji nije naveden u Rječniku, a navode ga dijalektolozi, i to sa razlikama u značenju: *derati (kome) mačku*. V. Čorović daje za okolinu Mostara značenje »ulli(va)ti (straho)poštovanje«, a Hadžikadić, 'za Derventu' »mnogo obećavati, lagati, obmanjivati«. Nadati se da će Rječnik doživjeti nova izdanja i da će saradnici na njemu otkloniti nedostatke koji do tada budu pomenuti ili i koje sami uoče, bez obzira što se bogatstvom frazema i izvora i ovakav kakav je Rječnik može svrstati među najbogatije frazeološke rječnike.

Pristup problematici frazeologizama, tj. izbor i kodifikacija građe izvršeni su u okvirima koje je dozvoljavala definicija frazemske jedinice, koju su priređivači Rječnika ovako formulisali: »Frazemi su jedinice jezika značenjskog karaktera koje se kao cjelina reproduciraju u govornom aktu, raspoložujući pri tome najmanje dvjema punoznačnim (autosemantičkim) riječima, od kojih barem jedna upućuje na semantičku pretvorbu, jedinice koje, zbog sposobnosti uklapanja u kontekst, poput svake druge riječi, mogu vršiti sintaksičku funkciju u rečenici«. Treba reći da u lingvistici nema jedinstvenog mišljenja kada je u pitanju definicija frazema, tj. kada treba eksplicitno reći šta je frazem ili frazeološka jedinica i šta sve ulazi u sastav takve jedinice, mada je literatura o ovoj problematici, posebno iz posljednjih dvadesetak godina, brojna i mada se ne može reći da frazeologija nije dobro teoretski osvijetljena. Diferencijalna obilježja frazema, bilo da je riječ o njemu

kao samostalnoj jedinici jezika, bilo da je riječ o razgraničavanju frazema i drugih jedinica jezika — već su utvrđena. Ta diferencijalna obilježja su: a) leksičko značenje, b) komponentni sastav i c) posjedovanje gramatičkih kategorija. Definicija data u Rječniku ne zanemaruje ni jedno od ovih obilježja, ali i pored toga nosi pečat poimanja saradnika i autora Rječnika svakog od ovih obilježja. Budući da je to imalo odraza i na karakter Rječnika, neophodno je, makar nakratko, zadržati se na tim detaljima.

Dio definicije u Rječniku: »frazemi su jedinice koje se kao *cjelina reproduciraju* u govornom aktu« (isticanje J. B.), ukazuje da je leksičko značenje, kao jedno od diferencijalnih obilježja frazema, u potpunosti prihvaćeno, tj. da se frazem prema značenju ne razlikuje od riječi. No, već kod određivanja granice frazema, iako se usvaja komponentnost frazema kao diferencijalno obilježje kad se kaže da on raspolaže »najmanje dvjema autosemantičkim riječima«, odrednicom »*autosemantičkim riječima*« autori su definisali svoje viđenje komponentnosti frazema. Naime, nije mali broj lingvista, a među njima su većinom i sovjetski lingvisti, koji u pristupu ovom diferencijalnom obilježju frazema ne postavljaju kao minimalni preduslov komponentnosti frazema dvije autosemantičke riječi, nego samo *dvije riječi*, što znači da frazem može biti sastavljen i od prijedloga i autosemantičke riječi, a to definicija u Rječniku isključuje. Radi ilustriranja razlike u pristupu određivanja granice frazema, navodim da je prema takvim mišljenjima frazem *u brk*, dok je prema definiciji u Rječniku samo »*reći u brk*«. Autor našeg Rječnika svoj pristup obrazlaže činjenicom »da su veze u kojima nastupaju sinsemantičke riječi često pravopisni problem, pri čemu je jednom po srijedi sastavljeni a drugi put rastavljeni način pisanja, npr.: *u brk : ubrk, začas : za čas* itd. (J. Matešić: *U povodu obrade i izdavanja dvaju frazeoloških rječnika*, Književni jezik, sv. 1, god. VII, fusnota 7), dok ovi drugi smatraju da u *reći u brk* u sastav frazema ne može ući riječ *reći* »jer čuva sva obilježja riječi, među tim i svoje leksičko značenje i svoju samostalnu sintaksičku funkciju« (A. I. Molotkova: *Frazeologičeskij slovar' russkogo jazyka*, Moskva, 1978). Drugim riječima, neki lingvisti pod frazomom podrazumijevaju samo onaj dio neke ustaljene veze riječi koje je pretrpio izmjenu značenje, dok autor ovog Rječnika frazomom smatra ustaljenu vezu riječi u kojoj »barem jedna upućuje na semantičku pretvorbu«.

Definicija frazema data u Rječniku i neka drugačija viđenja ove problematike pomenuta su ne da bi se vrednovao pristup autora Rječnika ovoj problematici, nego da bi se, u nastojanju da se čitaocu približi sam Rječnik, ukazalo i na to šta je uslovlilo da on bude takav kakav jeste.

Rječnik frazeologizama našeg jezika knjiga je koja u prvom kontaktu ostavlja snažan utisak o poslu koji je urađen, pogotovo kad se ima na umu da je to prva knjiga ove vrste u nas. U predgovoru Rječnika ističe se da on sadrži »više od 30.000 natuknica, od kojih je otprilike 12.000 natuknica obrađeno, što znači da sadrže značenja i citate«.

Ovaj podatak zaslužuje da se na njemu zadrži pažnja jer on ne govori samo o veličini posla koji je urađen nego i o bogatstvu naše frazeologije. Podatak da je 12.000 natuknica objašnjeno ili popraćeno citatima govori da naš jezik, prema ovom, prvom, rječniku frazeologizma, ima veoma veliki broj frazema, što ga svrstava među jezike sa jako razvijenom frazeologijom. Radi ilustracije može se navesti da posljednji frazeološki rječnik ruskog jezika sadrži nešto više od 40.000 frazema.

Prezentiranje građe u Rječniku dato je na najpregledniji način. Svaki frazem naveden je onoliko puta koliko je u njemu semantičkih riječi, što znači da se svaki član frazema, osim zamjenica i veznika, iskorištava kao natuknica. Obrada frazema, tumačenje i navođenje potvrđuje se samo pod jednom natuknicom, prema sljedećem načelu: ako frazem ima imenicu u svom sastavu, obrada je pod imenicom; ako frazem nema imenicu a ima pridjev, obrada je pod pridjevom; ako je frazem bez imenice i pridjeva u svom sastavu, obrada je pod glagolom, zatim prilogom, zamjenicom, brojem, zavisno od toga da li se u frazemu nalaze ili ne navedene riječi. Čini nam se da ovakvo prezentiranje građe nije bilo neophodno. Rječnicima, pogotovo frazeološkim, služe se oni čije je lingvističko obrazovanje takvo da se mogu snalaziti primjenjujući uputstva data uz rječnik. Jasan pristup u određivanju hijerarhije članova frazema, tj. uputstvo o tome kojim je redoslijedom određen član nosilac tumačenja frazema, kakav je dat u Rječniku, omogućava da se brzo odredi riječ pod kojom je dato tumačenje frazema pa su pomoćne natuknice, koje upućuju na natuknicu pod kojom je dato tumačenje, suvišne. Navođenje svakog člana frazema kao natuknice, kako je urađeno u Rječniku, funkcionalno je utoliko što omogućava nekom ko zna samo jedan član frazema da lakše pronađe cijeli frazem. Uvjereni smo da bi ovaj Rječnik bio dovoljno pregledan (i ništa manje vrijedan) i sa samo 12000 natuknica sa objašnjenjima i potvrđama frazema. Budući da bi tada bio po obimu skoro duplo manji, sada ima preko 800 stranica, bio bi i jeftiniji, a to znači i dostupniji širem krugu čitalaca lingvističke literature.

Među propustima, koji se nužno javljaju u ovakvim poslovima i najčešće kao posljedica žurbe u želji da se knjiga što prije pojavi, navodimo samo jedan, koji je opštijeg karaktera. Tiče se dosljednog provođenja hijerarhije u navođenju potvrda (ovjera) za frazeme. Mislimo da je potvrde uzete iz korpusa kao ilustraciju frazema trebalo uvijek stavljati ispred potvrda koje je ovjerila Redakcija, a brojne su potvrde u kojima se citati koje je ovjerila Redakcija stavljaju ispred citata iz ekscerpiranih tekstova.

Još jedan detalj zbunjuje čitaoca, posebno i stoga što nije vezan za frazeološku problematiku, a našao se u ovom Rječniku. Riječ je o akcentiranju refleksa dugog *jata* (ě). Slijed *ije*, kada je u riječi akcentat na njemu, nije akcentovan kao što to propisuje standardnojezička norma: *ije* odnosno *ijě*, nego *ijê* odnosno *ijé*. Bez obzira što se autor u predgovoru Rječnika ogradio napomenom da Rječnik nije normativan, obaveza je bila da se norme pridržava, a u najgorem slučaju da ponudi ob-

razloženje za ovakvo opredjeljenje. To što u izgovoru refleks dugog jata registrujemo često kao jednosložan sa produženim kvantitetom vokala e, na kojem se onda može javiti i dugi silazni (˘) i dugi uzlazni (ˊ), ne može se u pismu nikako označiti kao *ijê*, čak i da se prihvati *ijé*, jer je u direktnoj suprotnosti sa distribucijom akcenata u našem standardnom jeziku.

Zaključujući ovaj prikaz, i pored ukazivanja na neke dileme i propuste, ne možemo a da ne istaknemo nepobitnu činjenicu da je pojavljivanje frazeološkog rječnika našeg jezika značajan datum u našoj lingvistici. Nema sumnje da će ovaj rječnik upotpuniti uvid u leksikografsko blago našeg jezika i biti koristan priručnik svim poslenicima u širenju jezičke kulture, kao i onima koji žele da proniknu u zakonitosti funkcionisanja frazeologizama u srpskohrvatskom jeziku.

Josip Baotić

Боже Ђорић, МОЦИОНИ СУФИКСИ У СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ, Библиотека *Монографије* Филолошког факултета Београдског универзитета, Београд 1982.

Књига Боже Ђорића, доцента Филолошког факултета у Београду, с насловом *Моциони суфикси у српскохрватском језику*, спада међу највредније монографије с подручја југославистике објављене у нас током прошле године. Нема никакве сумње да Ђорићева књига, уз монографију Еугеније Барић *Именичке сложенице непрефиксалне и несуфиксалне творбе* објављену 1980. године у *Знaнственој библиотеци* Хрватског филолошког друштва, најављује боље дане у проучавању творбеног састава хрватскога или српскога језика (понајприје зато што се и у једном и у другом случају ради о млађим знанственим радницима).

Монографија (174 странице) је у цијелости посвећена тзв. *именичкој моцији* која се одређује као творбени начин обиљежавања разлике у spolu (усп. стр. 6). Анализирају се и систематизирају, конкретније речено, изведенице са значењем бића женскога пола које су у јакој семантичкој вези с именицама (не само деривираним) које означају бића мушкога пола.

Посебна се пажња посвећује суфиксима који се сусрећу у таквом типу творбе (отуда и наслов). Истражује се њихово подријетло, структура, однос према основи, (не)продуктивност, међусобна конкуренција итд.

Говори се, и то у готово сваком појединачном случају посебно, и о гласовним промјенама које се врше између двају конститутивних дијелова творенице (то је, по мом мишљењу, могло бити и изостављено јер се гласовне промјене врше увијек кад за то постоје увјети; разумљиво је, на примјер, да ће сваки звучни консонант бити замијењен својим безвучним парњаком испред суфикса *-ка* и о томе